

DR. VARGA JÓZSEF*–ARY TAMÁS**

A TTIP LEHETSÉGES HATÁSAI MAGYARORSZÁG GAZDASÁGÁRA

THE POTENTIAL EFFECTS OF THE TTIP ON THE ECONOMY OF HUNGARY

ABSTRACT

The editors study the Transatlantic Trade and Investment Partnership, which is being formed between the EU and the USA. The purpose of the publication is to trace the potential effects of the TTIP on the economy of Hungary.

The editors show the changes of the environment of the world economy, that have established the creation of the TTIP concept. Within this, they deal with the situation that came into being because of the existence of the Eurasian Economic Union. After that, the editors shortly delineate the objective of the TTIP. Then they analyze the potential effects of the TTIP on Hungary based on the impact assessment of TTIP and the structure and economic facilities of Hungary and the European Union. Within this, first they analyze the potential macroeconomical impacts, then they make a detailed analysis on some emphasized national economical branches – out of which they find the impact on energetics, vehicle industry, agriculture and food industry primary. In these areas the editors sum up the possibilities and the risks of the TTIP. In the last part József Varga and Tamás Ary analyze the possible future of the potential effect on the European Union of the TTIP.

1. Bevezetés: A világgazdasági környezet átrendeződése Jalta után 70 évvel

Jalta után 70 évvel megkezdődött a világ újrafelosztása. Az egyik leglátványosabb frontvonal ma az Oroszország és Európa között az elmúlt két évtizedben létrejött együttműködési rendszer. A másik kiemelt célterület pedig az Oroszországot, Kínát, Indiát, Japánt, és az iszlám országok egy részét is magába foglaló eurázsiai rendszer.

Az elmúlt években a világon több olyan kereskedelmi és gazdasági együttműködés jött létre, illetve van alakulóban, amelyek a transzatlanti kapcsolatok számára konkurenciát jelenthetnek (például: afrikai szabadkereskedelmi egyezmény, Eurázsiai Unió, BRICS), ezért szükséges a transzatlanti kapcsolatok fejlesztése. A kialakulóban lévő Afrikai Szabadkereskedelmi Egyezmény 26 ország részvételével a kontinens GDP-jének kétharmadát állítja elő. Az ázsiai kontinensen már életbe lépett az a megegyezés, amely életre hívta a volt szovjet tagköztársaságok közt létrejövő Eurázsiai Uniót. Az összefogást vezető Oroszország és a másik négy résztvevő állam jelentős mértékű kőolaj és földgáz vagyonnal rendelkezik. A BRICS feltörekvő országok együttműködése is egy szorosabb gazdasági és kereskedelmi együttműködés irányába mutat. Bár gazdasági teljesítményük még csak a világ GDP-jének 20%-a, de jelentőségüket jól mutatja, hogy a Föld lakosságának majdnem felét adják, és négy kontinensen vannak jelen. Ezek mellett több szabadkereskedelmi egyezmény jött létre az elmúlt években, illetve van formálódóban.

Az utóbbi években – részben a 2008. évi gazdasági világválságra adott válaszként – megszorodtak a regionális szintű gazdasági együttműködési kísérletek. Ezek közül pub-

* Dr. habil. Varga József, a Kaposvári Egyetem Gazdaságtudományi Kar tudományos dékánhelyetese, egyetemi docens, a Budapesti Corvinus Egyetem félállású docense.

** Ary Tamás közgazdász.

likációkban az Eurázsiai Gazdasági Uniót (Eurasian Economic Union, EEU) és a BRICS együttműködést tartjuk témánk szempontjából relevánsnak.

Az Eurázsiai Gazdasági Uniót Oroszország, Kazahsztán és Fehéroroszország kezdeményezése. A három kezdeményező ország már 2010 óta vámunióban áll egymással, 2010. január elsején létrejött az Eurázsiai Vámunió. Az EEU egyfajta elődszervezetének az Eurázsiai Gazdasági Közösség tekinthető. Ebben hat állam vett részt: Oroszország, Fehéroroszország és Kazahsztán mellett Kirgizisztán, Tádzsikisztán és Üzbegisztán. Az együttműködési szerződést 2014. május 29-én írták alá, a tényleges működés 2015. január 1-jén indult, az EEU-ban azóta az alapító Oroszország, Kazahsztán, Fehéroroszország mellett Örményország is aláírta a csatlakozási szerződést. 2015 közepén Kirgizisztán is csatlakozott az unióhoz. A közeljövőben várható Tádzsikisztán csatlakozása is.

Középtávon gazdaságilag a volt Szovjetunió valamennyi országának el kell döntenie viszonyulását a kezdeményezéshez. Amennyiben ugyanis számos ország csatlakozik az EEU-hoz, a nem csatlakozó országok gazdasági – és politikai – hátrányba kerül(het)nek a csatlakozó országokhoz képest. Ezen kívül politikai lépések is nyilvánosságra kerültek, melyek során – Magyarország közvetítésével – az Európai Unió az az EEU közeledésére is sor kerülhetne.¹

Az EEU-n belül nincsenek vámok, elvileg szabad a tőke, a termékek, szolgáltatások és a munkaerő áramlása. Az EEU a tagországok gazdaságpolitikai és politikai döntéseibe hivatalosan nem kíván beleszólni. Az EEU fontos gazdasági tényezője az energiahordozók kérdése. Az orosz és kazah olajat és földgázt a tervezett működés szerint a tagok a világpiaci árnál jóval olcsóbban szerezhetnék be.

Világ gazdasági szempontból az EEU gazdasági teljesítménye az EU vagy az Amerikai Egyesült Államok gazdasági teljesítményének közel ötödét teszi jelenleg ki. Az EEU központi országáról, Oroszországról plasztikus képet fest Bertalan Péter: „Az erőltetett iparosítás miatt az orosz települések nagy része nem képes a normális reprodukcióra. A természetes szaporodás az ország régióinak többségében folyamatosan mérséklődik. Ez alól a keleti és déli perifériák jelentenek kivételt a magas születés szám miatt. Több olyan régió van, ahol az elmúlt másfél évtizedben a településállomány egyharmada megszűnt. A falu elvezítette önreprodukciós képességét. Erőteljesen csökken a munkaképes korú lakosság száma. 2010-ig várhatóan 3,6 millióval, 2018-ig 7 millióval lesz kevesebb. A drámai folyamatok a migrációs tendenciák miatt veszélyt jelentenek geopolitikai szempontból is. Szibériában és a Távols-Keleten demográfiai vákuum keletkezhet, ami Oroszország érdekeivel ellentétes gazdasági és migrációs folyamatokat indíthat el. A képzési rendszer is anomáliákat mutat. Nagy hiányok mutatkoznak képzett munkaerőben a műszaki pályákon, túl sok a bölcsészettudományi végzettségű.”²

Érdekes vélemény hangoztat a geopolitikai gondolkodásról Alexandr Dugin. Dugin azt az elméletet vallja, hogy egy törésvonal húzódik a Németországot is magába foglaló Magföld és az angolszász kultúrát megtestesítő „Tengeri Hatalmak” között. E két térség között fekszik az ún. „Peremvidék”, amely a két világ között közvetítő szerepet tölt be. Ide tartozik a Délkelet-Ázsia, a Földközi-tenger medencéje és Kelet-Európának Nyugat-Ukrajna és Lengyelország keleti határáig tartó területe. Dugin nézete szerint az e területek feletti uralom a két világrend küzdelmének a tétje. E harc véleménye szerint Nyugat és Kelet között kibékíthetetlen.

A politikai földrajz kialakulásáról és fontosságáról Bertalan Péter összefoglalóan az alábbiakat állítja.³ „A német Friedrich Ratzel 1897-es publikációjában jelent meg először a politikai földrajz új fogalmi kategóriaként. (...) Mackinder érdekes fogalma a „Heartland”, amely magyarul „magterület” vagy „szívtájék”. A brit tudós gondolata: 'Aki uralja Kelet-Európát, parancsol a Heartlandnak. Aki uralja a Heartlandot, az parancsol a Világszigetnek (Euráziának). Aki uralja a Világszigetet, az parancsol a világnak.' (Gecse 2007) Mackinder

azt állította, hogy Oroszországnak azért van kulcsjelentősége, mert területén van az ún. magterület, amelynek szomszédságában Kelet-Európa terül el.”

A TTIP (Transatlantic Trade and Investment Partnership, Transzatlanti Kereskedelmi és Beruházási Partnerség) megállapodás ebbe a fentiekben röviden vázolt, az Eurázsiai Unióra koncentrálnó helyzetképe lép be. A TTIP az EU és az USA között a világ legnagyobb szabadkereskedelmi térségét hozhatja létre.

2. A TTIP célrendszere

A TTIP az Európai Unió és az Egyesült Államok között a világ legnagyobb szabadkereskedelmi térségét hozhatja létre. A két partner együtt a világ GDP-jének majdnem felét, a világkereskedelem áruforgalmának 30%-át és szolgáltatásforgalmának 40%-át adja. A befektetések összértéke mintegy a 3 milliárd euró, az áru- és szolgáltatásforgalom értéke pedig napi szinten 2,7 milliárd euró.

A TTIP egyezmény tárgyalási folyamata több mint két éve zajlik, az európai és a hazai közvélemény homlokterébe azonban csak tavaly kezdett bekerülni, és várhatóan a következő években Európa egyik legfontosabb témájává válhat. Az EU és az USA közötti TTIP tárgyalások elindítását 2013 januárjában jelentették be, majd júliusban Washingtonban került sor az első fordulóra. Bár a folyamat 2014 közepén az EU és az USA belpolitikai eseményei miatt megtorpant, 2014 novemberétől már új lendületet vett. A TTIP tárgyalások legutóbbi, a tizedik fordulójára július 13. és 17. között Brüsszelben került sor. A tizenegyedik pedig október 19. és 23. között Miami-ban lesz.

A TTIP megfogalmazott célja az EU és az USA közötti kétoldalú kereskedelem és beruházások útjában álló akadályok lebontása, a szabályozási rendszerek harmonizálásával olyan szabályozási rendszer kialakítása, amely alapul szolgálhat a multilaterális kereskedelmi rendszer megerősítéséhez. A tárgyalások fő területei a piacra jutási és szabályozási kérdések, illetve a nem vám jellegű akadályok lebontása. Az egyezménytől a felek gyorsabb gazdasági növekedést, a befektetések és a külkereskedelmi forgalom bővülését, illetve a munkahelyek számának emelkedését várják.

A nemzetközi megállapodások kidolgozása uniós kompetencia, az uniós országok nevében az Európai Bizottság (a továbbiakban: EB) tárgyal. A tárgyalások a nyilvánosság kizárásával indulnak, ami az EU-ban komoly aggodalmakat keltett. Az európai politika és a civilek nyomására a tárgyalások átláthatóságának növelése érdekében 2014 októberében döntött az EB a tárgyalási mandátum közzétételéről. Az EU tagországok részéről azonban továbbra is aggályos, hogy a tárgyalási anyagokhoz az USA ellenállása miatt csak korlátozottan férhetnek hozzá: a képviselőknek a brüsszeli külképviseleteken speciális olvasószobákban bizonyos korlátozásokkal van lehetőségük a tárgyalási dokumentumok olvasására (másolatot készíteni nem szabad).

3. A TTIP hatása Magyarországra

3.1. A TTIP makrogazdasági hatása hazánkra

Akár évekbe is telhet, amíg létrejön a TTIP megállapodás – ha egyáltalán létrejön –, addig is fontos, hogy hazánk az EU tagjaként a tárgyalásokon jelen legyen, és képviselje a magyar érdekeket.

A TTIP lehetséges hatásainak elemzését erősen korlátozza, hogy a tárgyalások jelenlegi fázisában nem áll rendelkezésre a TTIP szövegének tervezete, annak szándékolt tartalmára csak a nyilvános tárgyalási dokumentumokból és a felek nyilatkozataiból lehet követke-

tetni. A hazánk szempontjából felmerült legfőbb aggályok a szabályozások szuverenitása terén már azonban azonosíthatók, illetve elsősorban a külkereskedelemben várható változásokon keresztül a lehetséges gazdasági hatások is felvázolhatók.

A TTIP lehetséges hatásainak feltérképezésére 2013 márciusában a CEPR (Centre of Economic Policy Research) elkészítette a „Reducing transatlantic barriers to trade and investment” jelentését, amely az EB hatásvizsgálatának alapjául szolgált. Eszerint a TTIP az EU számára elsősorban a nem vámjellegű akadályok felszámolása következtében, a liberalizáció mértékétől függően középtávon 0,3–0,5%-os GDP többletet adhat. A hatásokat tekintve ugyanis a nem vámjellegű akadályok lebontásának és a szabályozások összehangolásának változása, a liberalizáció mértéke a jelentősebb kérdés, a vámok felszámolásának hatása kevésbé lesz meghatározó.

A Külügyminisztérium – a Magyar Tudományos Akadémia, a Budapesti Corvinus Egyetem és az érintett minisztériumok szakértőivel együttműködésben – 2013 novemberére elkészített egy előzetes hatástanulmányt a kormány részére, amelyben azt elemezte, hogy milyen hatással lehet a TTIP hazánk gazdaságára. A Külügyminisztérium jelentése szerint⁴ ugyan a kereskedelem bővüléséből származó előnyök aszimmetrikusan oszlanak meg az iparágak között, egyetlen tárgyalási területen és egyetlen ágazatban sem várhatóak súlyosan negatív hatások, ugyanakkor több ágazatban kockázatokkal kell számolni.

Az elemzések szerint a TTIP vizsgált hatásai körülbelül tíz év múlva jelentkeznek. A Külügyminisztérium jelentése alapján ugyan a TTIP egy évtized alatt hozzájárulhat Magyarországnak és az USA külkereskedelmi volumenének 15–20%-os bővüléséhez, a GDP növekedéséhez azonban csak körülbelül 0,2%-ban. A foglalkoztatásban ez 23–29 ezer fős bővülést jelenthet, amelyből csak körülbelül 6 ezer fő adódik a vámok lebontásából, a többi ugyanis a szabályozások liberalizációjából.

Az EU-USA viszonylathoz hasonlóan tehát a magyar–amerikai viszonylatban sem lesz jelentős szerepe a vámok eltörlésének. A vámok szintje kölcsönösen nem jelentős: 2015 májusában a magyar exportot átlagosan 1,5%-os amerikai effektív vám terhelte, az amerikai termékek magyarországi effektív vámszintje pedig 2,6% volt. Ez nem tekinthető jelentősnek. Az EU és az USA közötti átlagos vámszint ennél magasabb, 3–4% körüli.

Az EU országai után az USA hazánk elsőszámú export, illetve Oroszország és Kína után a harmadik legnagyobb import partnere. Hazánk áruexportjának 2013-ban csak 2,4%-a megy az USA-ba szemben a 6,3%-os EU átlaggal; az importunknak pedig csak 2%-as jön az USA-ból, szemben a 4,3%-os EU átlaggal.⁵ Hazánk közvetlen külkereskedelmében az USA az uniós átlagnál kisebb arányt képvisel – hasonlóan a többi keleti és déli EU tagországhoz –, ugyanakkor az USA piacának részesedése a magyar exportban az elmúlt hat évben – TTIP nélkül is – folyamatosan emelkedik: 2008-ban még csak 2,3% volt szemben a 2014-es 3,5%-kal.⁶ A TTIP hatására ennek a külkereskedelmi kapcsolatnak a nagyságrendjében és szerkezetében nem várható nagyon jelentős változás.

Az USA-ba irányuló magyar export 95%-át két árucsoport adja, úgymint a feldolgozott termékek, illetve a gépek és szállítóeszközök. Az export és import termékeink is elsősorban olyan intermediér termékek, amelyek a multinacionális vállalatok által gyártott globális termelési lánc szerves részei, így kevésbé függenek a kereskedelempolitikai intézkedésektől, vagyis a vámok és vámjellegű akadályok felszámolására nem érzékenyek. A kereslet- és/vagy árérzékeny fogyasztási cikkek alig fordulnak elő. A magyar exportot alapvetően multinacionális vállalatok adják, az USA-ba irányuló exportunknak pedig legalább felét hazánkban működő amerikai nagyvállalatok biztosítják. Ebben a külkereskedelemben a hazai vállalataink csak beszállítóként, vagyis közvetve vesznek részt.

A TTIP keretein belül a vámok lebontása elsősorban a közvetlen magyar–amerikai kapcsolatban jelent nagyobb változást, azon belül is modellszámítások alapján a vegyipari

termékek és feldolgozott termékek árucsoportokban várható 17% körüli exportnövekedés az alappályához képest. A gépek és szállítóeszközök kivitele 0,5%-os százalékos bővülést érhet el, míg az egyéb feldolgozott termékek esetén 6%-os exportnövekedés várható. Összességében a közvetlen magyar–amerikai export az alappályához képest 3,2%-kal növekedhet. A modellszámítások ezzel párhuzamosan az import 0,3%-os növekedését mutatják. A közvetett kapcsolatokban (tehát az európai–amerikai külkereskedelmi kapcsolatok élénküléséből fakadóan) a modellezés szerint további 0,5%-os export- és 0,7%-os importbővülés várható.⁷

A vámok leépítésénél nagyobb bővülést eredményezhet a nem vámjellegű akadályok csökkentése. A Nemzeti Fenntartható Fejlődés Tanácsának számításai szerint ha a nem vámjellegű akadályoknak csupán a negyedét sikerül leépíteni a kétoldalú kereskedelemben, akkor az a magyar–amerikai exportot 5,6%-kal, az importot 0,6%-kal emelheti. Ezen nem tarifális akadályok lebontásából is elsősorban a vegyipar, azon belül is a gyógyszeripar profitálhat, ahol már magyar tulajdonú vállalatok is a megállapodás nyertesei lehetnek.

3.2. A TTIP hatása hazánk nemzetgazdasági szektoraira

A következőkben a TTIP Magyarország gazdaságára gyakorolt lehetséges hatását szektoronkénti bontásban mutatjuk be.

Energetika

Az energiaszektor stratégiai jelentősége tovább nő. Az EU a jövőben is energiaiimportra szorul, törekszik az orosz gáztól való függőség csökkentésére, továbbá a felhasználási hatékonyság javítására és a megújuló energiaforrások arányának növelésére. A hatástanulmányok rámutatnak, hogy a TTIP megkötésével az USA-ban kitermelt palaolaj és palagáz korlátozások nélkül juthatna el az európai közösség területére, ezáltal növelné az energiabiztonságot, és diverzifikáltabbá tehetné az EU és hazánk ellátását egyaránt. Ez a feltételezés azonban kevésbé reális, mert az EU és az USA között nincs olyan csővezeték, amelyen megfelelő mennyiségben és gazdaságosan érkezhethet az energiahordozó. Ennek kiépítése igen költséges és hosszadalmas.

Az USA továbbá nem feltétlenül érdekelt abban, hogy a rendelkezésére álló palagázt és palaolajt nagy mennyiségben exportálja, hiszen ez saját belső piacán áremelkedést és a külső piacokon végbemenő áringadozásra való nagyobb érzékenységet eredményezne számára. Ugyan több uniós tagállamban is találtak palaolaj- és palagáz mezőket, azonban a kitermelést tőke és technológia hiányában vagy környezetvédelmi okok miatt nem indítják meg. Az eljárás során ugyanis nagy mennyiségű szennyező anyag jut a talaj mélyebb rétegeibe, amely veszélyeztetheti a felszín alatti vízkészletet. Hazánknak, mint víznagyhatalomnak ezért az kell legyen a követendő érdeke, hogy a maga és a környező országok területén ne indulhasson palaolaj- és palagáz kitermelés.

A jövőben várható villamos energia szükséglet növekedése, ami növelheti a szén jelentőségét az európai piacokon. Az amerikai import ellensúlyozása miatt érdemes lehet a hazánkban megkezdett, de felfüggesztett szénkitermelési programok napirenden tartása. Ennek célszerűségét erősen befolyásolja a paksi kapacitás-fenntartási projekt megvalósulása. Lényeges még a bioüzemanyagok kérdése. Jelenleg az USA állami támogatási rendszere versenytorzító, ezért az európai piacot védő, szubvenció ellenes vámok vannak érvényben. Ezek lebontásával az európai, és így a hazai bioetanol-termelés versenyképtelenné válhat, amely az agrárgazdaságban jelentős változást eredményezhet.

Járműipar

A járműiparban várható a legerősebb pozitív hatás. A jelenlegi vámok alacsonyok, így a növekedés alapvetően a piacok megnyitásától várható. A Jelentés szerint 1,5%–8% közötti termelésbővülés várható, amelynek 1,5%-a a vámok eltörléséből, a többi része pedig a nem vámjellegű akadályok felszámolásából adódik. A növekedés több mint 90%-a exportot jelent.⁸

A bővülés mértékét jelentősen befolyásolja, hogy a magyarországi autógyártást alapvetően meghatározó négy végtermékgyártó vállalat mennyire lesz sikeres az USA piacon, hiszen a hazai beszállítók megjelenése az USA piacon önálló exportörként nem remélhető. Kockázatot jelenthet az, ha újabb amerikai járműgyártó cégek törnek be az EU piacára, ez ugyanis visszavetheti a magyarországi gyárak termelését.

Telekommunikáció

A telekommunikáció területén a hazai vállaltok jelentős versenyhátrányban vannak az amerikai társaikhoz képest. Az európai szabványok jelentősen megszüntetik a fejlődés lehetséges irányát, miközben az amerikai cégek sokkal tökeerősebbek és a kutatás-fejlesztések terén is előrébb járnak. A nagy hazai cégek USA piacain való megjelenésére reális esély alapvetően nincs, sőt az agyelszívás kockázata tovább nő. Az IT területen azonban specializált, egy-egy piaci rést megcélzó cégeknek adódhat lehetősége, vagyis a kitörési pont a specializációs képesség fokozása lehet. A kölcsönösen fél százalékot kitevő vámok eltörlésétől nem várható jelentős hatás. A nem vámjellegű akadályok terén pedig a fókuszban a műszaki szabványok egységesítése áll.⁹

Vegy- és gyógyszeripar

A vegyiparban jók a kilátások a TTIP kapcsán. A vegyipari exportunkban jelentős súlyt képvisel az USA, amelynek termékeire a gyógyszerek kivételével az USA 5% feletti vámszintet alkalmaz, így a vámok eltörlése érzékelhető pozitív hatással lehet – a Jelentés becslése szerint 0,2%-os ágazati bővüléssel számolhatunk. A jelentős különbségek miatt azonban komolyabb szabványharmonizáció nem várható.

A magyar gyógyszeripari termelés kiegészíti az amerikaiakat, így nem konkurensként, hanem partnerként szerepelhetnek a piacokon. Az USA gyógyszeripara ugyanis jelentősen K+F intenzívebb, mint az uniós, és ennek megfelelően az originális gyógyszerek gyártására koncentrálnak, míg a generikusokat importálja. Hazánk pedig generikusokat exportál. A kölcsönösen alacsony (0%-2%) vámterhelés miatt a vámok eltörlése érezhető hatást nem gyakorol. A vegyiparhoz hasonlóan itt is nagyok a szabványügyi különbségek, ezért itt sem várható jelentős harmonizáció. A Jelentés 0,04%-os ágazati bővülést becsül.¹⁰

Mezőgazdaság és élelmiszeripar

A jelen agrárkereskedelmi forgalmunk az USA-val a magyar élelmiszergazdaság külkereskedelmének szempontjából marginális szerepet játszik – 0,5% alatti arányt képvisel –, ugyanakkor éppen az USA hazánk egyik leginkább kihasználatlan élelmiszergazdasági célpiaca. Az hatástanulmányok szerint a TTIP hatására kölcsönösen jelentős GDP-bővülést várható.

A mezőgazdaság és az élelmiszeripar azonban a legérzékenyebb szektor Magyarország számára, ugyanis hazánk – illetve az EU – és az USA élelmiszerbiztonsági, állat- és nö-

vény-egészségügyi szabályozása jelentősen eltérnek, nemcsak az szabályok erősségében, hanem a szemléletmódjukban is. Az EU a „szántóföldtől az asztalig” elvet, vagyis az élelmiszerek nyomon követhetőségét, míg az USA a hatékonyságot tartja kulcsfontosságúnak. A szemléletmódok közötti konfliktus egyik kulcskérdése, hogy fenntartható cél-e a termelékenység növelése. A társadalmi-gazdasági szféra egészében, így az élelmiszer gazdaságban is folyamatosan felmerülnek azok az alternatív gazdasági filozófiák és irányzatok, amelyek a profitmotívumot, így pl. az ehhez kapcsolódó termelékenységi elvárásokat is radikálisan szembe állítják a fenntartható fejlődéssel.¹¹

Kardinális kérdés a GMO, vagyis a genetikailag módosított élőlények, illetve az ebből készült élelmiszerek ügye is. Magyarország számára kiemelt prioritás a GMO-mentes státuszunk fenntartása, valamint az említett szabályozási területeken a szabályok lazításának megakadályozása. Az EU több országában, közöttük hazánkban is a legmagasabb törvényi szinten tiltott a génmódosított élelmiszerek termesztése, árusítása. A tárgyalási mandátumok ugyan elvileg nem terjednek ki a GMO szabályozás enyhítésére, ennek ellenére idén már olyan félelmek is megfogalmazódtak, hogy a termékek csomagolásán nem lesz kötelező feltüntetni azt, hogy génmódosított-e az alapanyag, és ezt egy tagállam sem követelheti meg saját hatáskörében.

Komoly kihívást jelent, hogy a szigorúbb és így drágább szabályoknak megfelelően kénytelen uniós cégek ne kerüljenek súlyos versenyhátrányba az amerikai társaikkal szemben. Ki kell emelni azt a fontos tény is, hogy az USA fő mezőgazdasági exporttermékei – gabonafélék, olajnövények, húsfélék, egyes zöldség- és gyümölcsfélék, ezek feldolgozott termékei, a konzerv- és a fagyasztott csemegekukorica, a bor, a bioetanol, és az izoglükóz – alapvetően megegyeznek azokkal a termékcsoportokkal, amelyekkel hazánk is képes lenne piacra lépni.¹²

A mezőgazdasági és élelmiszeripari termékekre alkalmazott vámok az USA-ban átlagosan 5%, az EU-ban pedig 14%. Önmagában a vámok lebontásából nem várható számunkra érezhető bővülés. A fő kiviteli cikkünk, a toll eddig is vámmentességet élvezett.

A feldolgozott zöldségfélék, különösen a konzerv- és a fagyasztott csemegekukorica, a bioetanol és az izoglükóz kivitelünk már a vámok megszüntetésével is veszélybe kerülhet.

A nem vámjellegű akadályok megszüntetése esetén kardinális kérdés, hogy a harmonizáció milyen irányba való elmozdulást fog jelenteni. Nem zárható ki, hogy az a jelenlegi EU-s szabályokon lazítanak, beleértve a GMO-mentességre vonatkozó előírásokat. Ennek következtében hazánk elveszíthetné a GMO-mentes termékeket előnyben részesítő uniós gabona és olajnövény export piacait. A hústermékek kapcsán az állategészségügyi és állatjóléti előírások lazítása szintén versenyhátrányba hozhatja hazánkat – illetve az EU-t.

Az EU-nak komoly érdeke fűződik a földrajzi oltalmak és árujelzők érvényesítéséhez. A borok és egyéb alkoholtermékek exportjában csak mérsékelt bővülést várhatunk. A földrajzi árujelzőt viselő termékek közül exportképes lehet a Szegedi fűszerpaprika örlemény és az Alföldi kamillavirágzat, illetve a földrajzi oltalom alatt álló pálinkák.

Pénzügyi szektor

Az USA bankszektora azonos üzemméret esetén is költséghatékonyabban működik, mint az EU bankszektora. Az USA ösztönzi az európai bankuniót és az egységes európai bankszabályozást annak érdekében, hogy az amerikai bankok is nemzeti elbánásban részesüljenek, ugyanakkor a pénzügyi harmonizációt nem a TTIP, hanem a Basel III szabályozza. Az európai, így a magyarországi pénzügyi szektor alacsony jövedelmezősége és magas kockázata miatt jelenleg az amerikai szereplők még nem törekednek az európai piacon való terjeszkedésre.

ISDS

Az USA szorgalmazta, hogy a TTIP-nek legyen része egy beruházásvédelmi egyezmény, amely a leginkább aggályos elem az EU számára. A vitarendezési koncepció alapján választott bíróságokon (ISDS, investor-to-state dispute settlement) keresztül kerülhetnek rendezésre a vitás ügyek. Egy beruházó nagyvállalat számára lehetővé tenné, hogy a TTIP egyezményben foglalt kötelezettségekre hivatkozva kártérítési pert indítson az EU egy tagországának kormánya ellen, követelje az elmaradt hasznának (opportunity cost) megtérítését. Az ügyben pedig egy hattagú nemzetközi választott bíróság járna el, ahol az európai fél három bírát állíthat. Tekintettel az erőviszonyokra az várható, hogy hazánk nem lenne képes eredményesen közreműködni a három európai bírá kiválasztásánál, így azok nem Magyarország, hanem az európai közösség érdekét vennék figyelembe.

Az ISDS-szel szemben komoly kritikák merülnek fel. Az ISDS eleve nem indokolt, hiszen a rendes igazságszolgáltatási rendszer megfelelő a beruházási jogviták rendezésére. A külföldi beruházó a kártérítési perrel fenyegetve nyomást gyakorolhat a jogalkotóra, hogy a köz érdekét szolgáló intézkedéseket ne fogadhasson el (pl. minimálbér-emelés, környezet-, fogyasztóvédelmi szabályozások). Az ISDS magas perköltsége a multinacionális cégek érdekét szolgálja. Az ISDS koncepcióból alapvető eljárásjogi garanciák hiányoznak (titkos, nincs fellebbezés, függetlenség kérdése, dupla perelés lehetősége).

A TTIP tárgyalásának jelenlegi szakaszában az ISDS-re vonatkozó szöveges javaslatok nem ismertek, jelenleg nem folynak tárgyalások erről a fejezetről. A tárgyalási folyamat végén fognak megállapodni arról a felek, hogy a TTIP egyáltalán tartalmazza-e az ISDS rendelkezéseket.

4. A TTIP hatása EU-ra

A TTIP egyezmény aláírása után a gazdasági hatások lesznek várhatóan a legerőteljesebbek. A vámok átlagos szintje a múltban sem volt tényleges akadálya a két partner közti kereskedelemnek. Azonban a jelentősen eltérő szabályok, szabványok és rendezési elvek mégis gátját szabták a tőke és áru szabad áramlásának a két piac közt. A TTIP megkötése ezeket az „akadályokat” számolja fel, attól függően, hogy milyen mértékű lesz a liberalizáció.

Az Apple-höz hasonló cégek, amelyek eddig biztonságban, szinte monopolhelyzetben érezhették magukat saját belső piacukon, új vetélytársakra számíthatnak. Ugyanakkor kellő felkészültséggel és tőkével új piacokra is szert tehetnek. Bizonyos területeken, még nem látható egyértelműen, hogy melyik fél számára lesz kedvező a hatás. Ilyen terület a gyógyszeripar, ahol alapvetően eltérő típusú termékek kerülnek forgalomba, mintegy kiegészítve egymást.¹³ De vannak olyan ágazatok is ahol egyértelmű hasznot remélhet az Unió.

A brüsszeli elemzések szerint az Unió jármű iparának exportja teljes liberalizáció esetén akár 149%-al is nőhet.¹⁴ Ez a többlet elsősorban a közúti, azon belül is a személygépjárműveknél csapódna le. Az Egyesült Államokban már most is nagy érdeklődésre számot tartó luxus járművek mellett, számos közép kategóriás modell is új piacokhoz juthat. Előzetes számítások szerint az itt keletkező haszon javarészt a német autóipar szerezheti meg a növekvő kapacitás hatására létrejövő új munkahelyekkel együtt. Valószínűsíthető, hogy a szabadkereskedelmi megállapodás azoknak a tőkeerős nyugati országoknak és az ott lévő vállalatoknak fog leginkább kedvezni, amelyek képesek betörni az amerikai piacokra, és a kialakuló új versenyben elsősorban partnerként tudnak fellépni, és nem piacként.

A második terület a politikai szféra. A TTIP nem csak az Unió gazdasági fejlődését, de a politikai erőviszonyokat befolyásolhatja, és végső soron eldöntheti, hogy az Unió a föderális, vagy a konföderális berendezkedés felé mozduljon el. Az Európai Unió politikájára

leginkább a nettó befizető államok képesek hatást gyakorolni. Ezért a megállapodásból származó gazdasági előnyök aránytalan eloszlása, egyben a politikai tőke aránytalan elosztását is jelenti. A hasznok egyenlőtlen megoszlása emellett komoly feszültségeket is szülhet a tagállamok közt. A már említett májusi konferencián már megfogalmazódtak olyan aggodalmak, miszerint a lisszaboni szerződés nyomán bevezetett szavazási struktúrában az országok népességarányos szavazati súlyhoz jutnak, így a kisebb lélekszámú tagállamok súlya a szavazásoknál csökkenhet.¹⁵ Így Németország szavazata akár nyolcszor nagyobb súllyal eshet latba, mint a magyar.

Azt is figyelembe kell venni már a tárgyalások alatt, hogy az eltérő gazdasági vonások miatt az egyes tagállamok más-más célokat kívánnak megvalósítani a megállapodás kereti között. Jól szemlélteti ezt az Egyesült Királyság és Magyarország álláspontjának különbsége. A brit érdekek a szolgáltatáskereskedelem (főképpen pénzügyi szolgáltatások), a beruházások és közbeszerzésekre koncentrálnak, míg a magyar offenzív érdekek az árukereskedelemben kívánnak előnyre szert tenni, elsősorban az agrárterületeken. A Jelentés szerint brit részről nem támogatják az ilyen törekvéseket, sőt szívesen feláldoznák az EU agrártörekvéseit, cserébe saját céljaik amerikai elfogadásáért. Ez összhangban lenne az Egyesült Királyság azon szándékával, hogy csökkentse a közös agrárpolitikára fordított forrásokat és a fokozott verseny által olcsóbb élelmiszerekhez jutassa a brit lakosságot. Ez a helyzet jól példázza milyen eltérő érdekek feszülnek egymásnak az Unión belül is a szerződés kapcsán. A tárgyalások irányát saját javuk alapján meghatározó és az egyezmény hasznait leginkább élvező országok, valamint a kevésbé erős érdekérvényesítő képességgel bíró, kevésbé profitáló országok közt a TTIP feszültségeket fog generálni, mind a tárgyalások alatt mind a megkötés után.

A társadalmi hatások szorosan összefüggnek a politikai és gazdasági eseményekkel. Az Európai Unió fennállása és főképpen a 2004-es csatlakozási hullám óta euró milliárdokat fordít a gyengébb tagállamok felzárkóztatására és a közösség harmonizációjára. Jelen pillanatban az egyes uniós régiók közt hatalmas fejlettségbeli eltérések vannak. Ez megjelenik az infrastruktúra, a bérek és az életszínvonal területén is. A 2007-ben csatlakozott államoknál még inkább kirívó ez a különbség. A kohéziós pénzek minden programozási időszakban komoly vita tárgyát képezik, és elköltésükkel is csak lassanként, fokozatosan halad a gyengébb tagok felvirágoztatása. Sok olyan példa és statisztika látott napvilágot, hogy egy-egy elmaradottabb térségnek még évtizedekre van szüksége a mostani állapotok mellett ahhoz, hogy a „magországok” jelenlegi színvonalát elérje.

Az európai állampolgársággal rendelkező, és a szabad munkavállalás lehetőségével bíró uniós polgárok azonban, nem várják meg, amíg ez a fejlődés végbemegy. Az „agyelszívás” (vagyis a magasan képzett szakemberek külföldre csalogatása) mellett egyre nő azok száma, akik a közösség nyugati országaiban próbálnak megélhetést keresni. Ez komoly társadalmi problémákhoz vezet a kibocsájtó és befogadó országok számára egyaránt. A kibocsájtó országok elvesztik az állampénzén magasan képzett fiatal és a jelentős szakmai tapasztalattal bíró középkorú polgáraik egy részét, vagyis pont azokat, akik adóikkal fenntartják a nyugdíjrendszert, az egészségügyet, és akik a GDP növeléséhez leginkább hozzájárulhatnak. A befogadó országok pedig csak bizonyos mértékig képesek kihasználni a beáramló munkavállalók potenciálját, nem beszélve arról, hogy jellemzően a befogadó országok lakossága sem nem nézi jó szemmel a kibontakozó folyamatot. A belső migráció mellett az európai közösség még egy súlyos kérdéssel néz szembe. Ez pedig az illegális bevándorlás kérdése.

Az utóbbi években megsokszorozódott az Unió területére, főképp déli irányból érkező megélhetést keresők száma. Mivel ezek a belépők is alapvetően nyugati területekre kívánnak eljutni kérdéses, hogy képesek lesznek-e ott munkát találni. Ezen felül a számuk növe-

kedésével etnikai és vallási alapú konfliktusok is kibontakozhatnak. Mind a belső migráció, mind a külső bevándorlás az egyes régiók eltérő gazdasági fejlettségéből eredeztethető.

Mint ahogyan az már kifejtésre került, a TTIP valószínűleg tovább növeli majd ezeket a különbségeket a nyugati államok javára. Így várható, hogy az említett két folyamat is fokozódni fog. Ha az Európai Unió nem képes feltétek mellett megkötni a megállapodást, hogy az minden tagállam számára közel hasonló hasznot hajtson,¹⁶ akkor a felmerülő problémák orvoslására két lehetősége marad.

Első opció a közösségi költségvetésen keresztül nyújtanak olyan mértékű kohéziós és egyéb forrásokat, amelyek elégségesek ahhoz, hogy a TTIP jótékony hatásaiból kevésbé részesülő államok is olyan mértékben fejlődhessenek, aminek segítségével képesek maradásra bírni saját polgáraikat. Nyilván valóan ez a lehetőség nehezebben lesz kommunikálható az olyan államokban, ahol már a mostani támogatások nagyságát is sokallják. Ugyanakkor a nagyobb forráselosztási lehetőségek segítségével a fejleszteni kívánt államok még kiszolgáltatottabb helyzetbe kerülnének és gazdasági, illetve politikai lehetőségeiket még inkább a közösség által meghirdetett programok fogják meghatározni. Ez a verzió tehát cserébe azért, hogy a felzárkózó államok némi kompenzációt kapnak, a politikai erőviszonyokat teljes mértékben felborítva a nyugati államok felé billenti a mérleg nyelvét.

A másik lehetőség kevésbé „puha” megoldás. Ebben az opcióban a jelenleg nettó befizető és a TTIP hatásának várható haszonnalélvezői nem hajlandóak, vagy politikai okokból¹⁷ képtelenek a fenti kompenzációra. A problémát azonban ennek ellenére orvosolni kívánják majd. Ennek érdekében, valamilyen formában nyíltan, vagy jogszabályi köntösbe csomagolva korlátozni fogják a Schengeni Egyezményt, sőt akár a közösség egyik alapját jelentő szabad munkaerő áramlást is. Ez a lépés biztosan válságos helyzetet eredményezne a közösségen belül, olyan mértékűt, amit ha nem orvosolnak az a közösségi együttműködést is veszélybe sodorhatja.¹⁸ Mindezek elkerülése érdekében tehát törekedni kell (még akkor is, ha ez nem lehetséges teljes mértékben) arra, hogy a szerződés keretei nem egyenlő, hanem arányos lehetőségeket teremtsenek a tagállamoknak az egyezményből való profitálásra.

Az EP 2015. július 8-i állásfoglalásában elfogadta az EB TTIP tárgyalásokat végzők számára az ajánlásait. Ebben kéri, hogy a befektetők és államok közti vitákat államilag kinevezett, független hivatásos bírók nyilvános tárgyalás keretében átlátható módon bírálják el. Az eljárásnak tartalmaznia kell egy fellebbezési mechanizmust, tiszteletben kell tartania az uniós és a tagállami bíróságok joghatóságát, és biztosítania kell, hogy „a magánérdek nem áshatja alá a közpolitikai célkitűzéseket”. Minden uniós tagállamnak előnyére váló, „jól működő és versenybarát gazdasági környezet[et]” teremtő megállapodásra van szükség.

A TTIP tárgyalások során fel kell számolni a szállítmányozási szolgáltatások és légitársaságok külföldi tulajdonlását korlátozó amerikai szabályokat, az európai cégek számára jobb hozzáférést kell biztosítani az amerikai távközlési piachoz, és a közigazgatás minden szintjén „jelentős mértékben” meg kell nyitni az amerikai közbeszerzési piacot. Ez utóbbira különösen a kis és közepes méretű európai vállalatok számára, és legfőképpen az építőipari szolgáltatások, az építőmérnöki munkák, a közlekedés és az energiaipar terén lenne szükség. Ugyanakkor garantálni kell az európai fogyasztók adatainak, egészségének és biztonságának védelmét, a szociális, pénzügyi és környezeti dömpinget pedig meg kell akadályozni, tették hozzá. A képviselők azt is kérik, hogy a közszolgáltatásokat vonják ki a TTIP hatálya alól, garantálják a földrajzi eredetjelzések rendszerének védelmét, és dolgozzanak ki külön eljárást az érzékeny mezőgazdasági és ipari termékekre. A képviselők „az egyenértékű normák kölcsönös elismerését” kérik a bürokrácia csökkentése érdekében. Ugyanakkor álláspontjuk szerint nem lehet megállapodás azokon a területeken, ahol az amerikai rendeletek nagyon különbözőek. Ilyen terület például a génkezelt szervezetek

ügye, a vegyszerek engedélyezése, a hormonok használata a szarvasmarha-tenyésztés során, vagy a hormonháztartást zavaró vegyszerek köre.

Végezetül, figyelembe kell venni még egy jelentős momentumot. A szerződő felek közt nem a gazdasági, vagy a társadalmi különbségek a legnagyobbak. A leghangsúlyosabb eltérés az egységesség kérdése. Az USA jelentős területe, és lakossága ellenére egy egységes, egy kormány által irányított ország. Az Európai Unió azonban számos eltérő méretű, fejlettségű és kultúrájú államból áll, amelyek mind saját nemzeti kormánnyal és így egyéni ambíciókkal bírnak. Éppen ezért, amikor a megállapodás létrejön, a tárgyalások sikerességétől függetlenül, megosztja majd az európai közösséget, főképpen akkor, ha olyan jelentőséggel is bírni fog, mint ami kifejtésre került az utolsó fejezetben. A szerződés olyan mértékben teszi majd próbára az Unió összetartását, mint talán még soha semmi a fennállása óta, és ez jóval nagyobb veszélyeket rejt magában, mint bármiféle gazdasági kockázat.**

JEGYZETEK

1. E tervek leginkább Orbán Viktor 2015. áprilisi kazahsztáni látogatásakor láttak napvilágot.
2. Bertalan Péter (2009): Meddig terjedhetnek Európa határai keleten? In: PTE-BTK Történettudományi Intézet Modernkori Oroszország és Szovjetunió Történeti Kutatócsoport Szerkesztette Lengyel Gábor. MOSZT-TCE Pécs 2009.
3. Uo.
4. Külügyminisztérium (2013): Magyarország Külügyminisztériumi jelentés. Jelentés az Európai Unió és az Amerikai Egyesült Államok közötti transzatlanti kereskedelmi és beruházási megállapodás vonatkozásában nemzeti hatáskörben elvégzett hatásvizsgálatok eredményeiről. http://issuu.com/csibakata/docs/ttip_kormanyjelentes_2013
5. Központi Statisztikai Hivatal (2014): Külkereskedelem 2013
6. Központi Statisztikai Hivatal (2015): Külkereskedelem 2014
7. Külügyminisztérium (2013) Magyarország Külügyminisztériumi jelentés. Jelentés az Európai Unió és az Amerikai Egyesült Államok közötti transzatlanti kereskedelmi és beruházási megállapodás vonatkozásában nemzeti hatáskörben elvégzett hatásvizsgálatok eredményeiről. http://issuu.com/csibakata/docs/ttip_kormanyjelentes_2013
8. Uo.
9. Baranyai Gábor–Szarvas Erik–Wagner Zsófia (2015): A Transzatlanti Kereskedelmi és Beruházási Partnerségről szóló megállapodás lehetséges hatásai a fenntartható fejlődésre Magyarországon. ELDH Consulting Kft.
10. Külügyminisztérium (2013) Magyarország Külügyminisztériumi jelentés. Jelentés az Európai Unió és az Amerikai Egyesült Államok közötti transzatlanti kereskedelmi és beruházási megállapodás vonatkozásában nemzeti hatáskörben elvégzett hatásvizsgálatok eredményeiről. http://issuu.com/csibakata/docs/ttip_kormanyjelentes_2013
11. Csonka Arnold–Kiss Marianna (2015): Az élelmiszergazdaság szerkezetének és termelékenységének területi különbségei az EU-ban. Taylor Gazdálkodás- és szervezéstudományi folyóirat. A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei VII. évfolyam 3–4. szám. No. 20–21.
12. „A transzatlanti szabadkereskedelmi egyezmények lehetséges gazdasági és jogi hatásai” konferencia, 2015. május 21, Országház. A Fenntartható fejlődés bizottsága az alapvető jogok biztosának a jövő nemzedékek érdekeinek védelmét ellátó helyettesével és a Magyar Természetvédők Szövetségével közös szervezésben.
13. Mivel az USA gyógyszeripar sokkal inkább K+F orientált, mint az európai gyártók, főképpen originális gyógyszereket gyárt. Ezek költsége magasabb az engedélyezési és szabadalmi eljárások miatt. Az EU-nál egységesebben szabályozott a gyógyszerpiac, az unió által gyártott generikus termékeket importálják, amelyek versenye intenzív és lenyomja az árakat.
14. Nagyon kaszálna az európai autóipar a TTIP-pel; <http://www.bruxinfo.hu/cikk/20150210-nagyot-kaszalna-az-europai-autoipar-a-ttip-pel.html> (2015-06-18)

15. A 2015. májusi konferencián ezt az álláspontot Szabó Marcel képviselte.
16. A szerzők úgy látják, erre sajnos nem sok reális esély van. Ennek oka a kimagaslóan erős üzleti lobbí, illetve az a tény, hogy még leg jobb politikai akarat sem képes a kirívó gazdasági eltéréseket megfelelő szinten ellensúlyozni.
17. Több nyugat-európai államban is megjelentek olyan euroszkeptikus, sőt unió ellenes politikai erők, mint a brit UKIP. Ezek a pártok váltakozó sikereket értek el eddig, de minden államban, ha lassan is de erősödő tendenciát mutatnak. Jelenlétük mellett elképzelhető, hogy a regnáló kormányok nem lesznek képesek a közvéleményt a kompenzáció oldalára állítani.
18. Ez persze a legrosszabb alternatíva, ilyen mélypontra csak olyan merev, belátásra képtelen politikai döntések sorozata vezethet, amely eddig nem volt jellemző az unióra.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ambassador Froman and Congressman Brad Ashford Highlight Nebraskan Exports and President Obama's Trade Agenda in Omaha 04/08/2015. <https://ustr.gov/ttip>.
- A transzatlanti szabadkereskedelmi egyezmények lehetséges gazdasági és jogi hatásai konferencia, 2015. május 21, Országház. A Fenntartható fejlődés bizottsága az alapvető jogok biztosának a jövő nemzedékek érdekeinek védelmét ellátó helyettesével és a Magyar Természetvédők Szövetségével közös szervezésben.
- Baranyai Gábor–Szarvas Erik–Wagner Zsófia (2015): A Transzatlanti Kereskedelmi és Beruházási Partnerségről szóló megállapodás lehetséges hatásai a fenntartható fejlődésre Magyarországon. ELDH Consulting Kft.
- Bertalan Péter (2009): Meddig terjedhetnek Európa határai keleten? In: PTE-BTK Történettudományi Intézet Modernkori Oroszország és Szovjetunió Történeti Kutatócsoport Szerkesztette Lengyel Gábor. MOSZT-TCE Pécs 2009.
- Csonka Arnold–Kiss Marianna (2015): Az élelmiszergazdaság szerkezetének és termelékenységének területi különbségei az EU-ban. Taylor Gazdálkodás- és szervezéstudományi folyóirat. A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei VII. évfolyam 3–4. szám. No. 20–21.
- Dugin, Alexander (2004): A geopolitika alapjai. Oroszország geopolitikai jövője. Térségben gondolkodni. [Extracts from The Fundamentals of Geopolitics.] Ford. Bazsó Márton. In Oroszország és Európa. Geopolitikai szöveggyűjtemény. Budapest, 2004, Zrínyi, 333–376. o.
- Gecse Géza: Bizáncról Bizáncig Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 2007. 194. o.
- European Commission (September 2013): Transatlantic Trade and Investment Partnership – The economic analysis explained. www.sinnfein.ie/files/2015/TTIP-Final-Doc.pdf
- Központi Statisztikai Hivatal (2015): Külkereskedelem 2014.
- Központi Statisztikai Hivatal (2014): Külkereskedelem 2013.
- Külügyminisztérium (2013) Magyarország Külügyminisztériumi jelentés. Jelentés az Európai Unió és az Amerikai Egyesült Államok közötti transzatlanti kereskedelmi és beruházási megállapodás vonatkozásában nemzeti hatáskörben elvégzett hatásvizsgálatok eredményeiről. http://issuu.com/csibakata/docs/ttip_kormanyjelentes_2013
- Nagyot kaszálna az európai autóipar a TTIP-pel: <http://www.bruinfo.hu/cikk/20150210-nagyot-kaszalna-az-europai-autoipar-a-ttip-pel.html> (2015-06-18)
- New Administration Report: Exports Helping to Support Jobs, Growth, Small Businesses Across America 04/09/2015. <https://ustr.gov/ttip>.
- Statement by U.S. Trade Representative Michael Froman on the Bipartisan Congressional Trade Priorities and Accountability Act 04/15/2015. <https://ustr.gov/ttip>.
- TTIP Information Network: <http://www.ttip.ie>.